

Osmanlı Sonrası Bosna'da Yapılan Bazı Kur'an Tercümeleri Üzerine

Ekrem GÜLŞEN* / İzzet TERZİÇ**

Öz: Osmanlı idaresinden 1878'de çıkmasının ardından Bosna-Hersek'te pek çok Kur'an çevirisi yapılmıştır. Bu çevirilerden bazıları akım kalırken, diğer bazıları ise yazma (mahdut) halindedir. Bu çalışmalardan, matbu olan altı tanesinin mütercim ve tercümeleri bu çalışmada değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Kur'an tercümeleri, Bosna âlimleri, Bosna'da Kur'an çevirileri.

About Some Translations of Qur'an in Bosnia After Ottoman Period

Abstract: Many Quran translations has been done up to this date in Bosnia-Herzegovina after leaving from Ottoman ruling in 1878. Some of these works remained uncompleted and some others are still in manuscript form. Only six of these translations are now published. This article focuses on these works and their translations.

Keywords: Bosnia-Herzegovina, Quran translations, scholars Bosnia, Bosnian translation of the Quran.

İktibas / Citation: Ekrem Gülşen, İzzet Terziç, "Osmanlı Sonrası Bosna'da Yapılan Bazı Kur'an Tercümeleri Üzerine", *Usûl*, 18 (2012/2), 105 - 140.

Giriş

Osmanlı Devleti ile Bosna-Hersek Müslümanları arasındaki resmi ilişki, 1463'de Fatih'in Bosna'yı fethetmesiyle başlamış ve Osmanlı Devleti bu topraklarda hâkimiyetini dört yüz sene sürdürmüştür.¹ Bosna-Hersek'in İslamlaşmaya başlaması, halkın hayat tarzını ve kültürünü önemli derecede etkile-

---

* Yrd. Doç. Dr., SAÜ. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

** Dr., Bosna Bihaç Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Kemal Başış, *Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek Müslümanlarıyla İlişkileri (Ayrılıştan 1914'e)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 1998, s. 4.

miştir.² Bu kültürün burada yerleşmesine, Osmanlıların idarede adil olmaları;³ Bosnalıların, Hıristiyanlığın İslâm dinine yakın Bogomil mezhebinden olmaları ile⁴ halkın önceki idareciler tarafından el konulan mallarını iade etmelerinin⁵ payı büyük olmuştur.

Bosna'da İslâm kültürünün en belirgin izleri mimarlık ve şehir planlamasında kendini göstermiştir.⁶ Müslümanların yaptırdığı cami, medrese, imaret ve kervansarayların Bosna-Hersek'in bir İslâm yurdu olmasında katkısı büyüktür.⁷ 1537'de kurulan ve hâlâ eğitim vermeye devam eden Gazi Hüsrev Bey Medresesi bu hayır eserlerinden sadece biridir.⁸ Keza, Osmanlılar XIV-XX. yüz yıllar arasında Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Karadağ'da 105 medrese inşa etmişlerdir.⁹

Öte yandan Türkçe, Arapça ve Farsça menşeli çok sayıda kelime ve deyim Sırp-Hırvat dilinin konuşulduğu yerlerdekinden çok daha fazla Bosna-Hersek'te günlük konuşmalarda yer almıştır.¹⁰ Diğer taraftan, Osmanlılar döneminde Bosnalı âlimlerin ekserisinin, eserlerini Arapça yazmalarının, Arapça kelimelerin bu dile geçmesine ve bu eserlerin İslâm kültürünün Bosna'da yerleşmesine büyük katkısı olmuştur. Mesela, 1601'de Tuzla'da doğan, edebiyat ve dil sahasında Arapça eserler veren Muhammed Hevâî el-Üskûfi,

² Branislav Djurdjev, "Bosna-Hersek", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 303.

³ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1988, s. 108.

⁴ M. Tayyip Okiç, "Neşredilmemiş Bazı Türk Kaynaklarına Göre Bosna Hristiyanları", trc. Salih Akdemir, Recep Duran, *İslami Araştırmalar*, VI/4, Ankara 1993, s. 235.

⁵ Halil İnalçık, "Mehmet II", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 518.

⁶ Djurdjev, "Bosna-Hersek", VI, 303.

⁷ Murat Akgündüz, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek", *DEÜİFD*, Sayı XVIII, İzmir 2003, s. 127.

⁸ Gazi Hüsrev Bey Vakfı için bkz. M. Tayyip Okiç, "Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu", *AÜİFD*, c. 12, Ankara 1964, s. 148-154.

⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1999, I, 245.

¹⁰ Djurdjev, "Bosna-Hersek", VI, 303; Ayrıca bkz. Salım Ceriç, *Muslimani Srpskohvatskog Jezika*, Svjetlost, Sarajevo 1980, s. 131.

Bosnalı ilk âlimlerdendir. Arap harfleriyle 1631 yılında yazdığı *Makbûlü'l-ârif* adındaki eseri, Boşnakça-Türkçe bir lügattir.¹¹

Lügat yazarlardan bir diğeri ise Türk asıllı Mustafa b. el-Hâc İbrahim Efendi'dir. Bosna'ya ziyaretçi olarak gelip dilini öğrenmiş, ardından 1865'te Arap harfleriyle yaklaşık bin kelimelik Boşnakça-Türkçe bir lügat yazmıştır. Bu eserin bir nüshası Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 2/4302 numarada bulunmaktadır.¹² Bu sahada eser yazarlardan bir diğeri ise Hüseyin Hüsnü Mev-kıfzâde'dir (ö.1899). Tamamlayamadığı Boşnakça lügatini Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde açıklamalarla zenginleştirmiştir.¹³

Bosna'nın Akhisar kasabasında doğan ve orada kadılık yapan Hasan Kâfi Efendi (1544-1615) Arapça mantık, kelim, fıkıh ve biyografi dallarında 18 eser yazmıştır. Bunlar arasında en çok tanınan siyasetname mahiyetindeki *Usûlü'l-hikem fi nizâmi'l-âlem* adındaki çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin gerileme sebeplerini ve alınması gereken tedbirleri etraflıca anlatmıştır.¹⁴ Bosna'da reisülküttaplık makamına kadar yükselen Hüseyin Efendi (ö. 1644) ise *Bedâiü'l-vekâi'* adında dünya tarihiyle ilgili bir eser yazmıştır.¹⁵

Tefsir, nahiv, belagat ve mantık alanlarına dair yazdığı eserlerle bilinen Muhammed b. Musa el-Bosnavî es-Serâî (1595-1636) yine bu bölgenin yetiştirdiği âlimlerden biridir.¹⁶ Sahn-ı Seman hocalığı ve Halep kadılığı da yapan bu zatın *Hâşiye alâ tefsîr-i sûreti'l-Kehf*, *Hâşiye alâ tefsîr-i sûreti'n-Nebe*, *Tefsîru kelimetü Hattâ* ve bazı Kur'an sûrelerine dâir *el-Hâdî*,¹⁷ *Tefsîru sûreti'l-*

¹¹ Hazım Sabanovic, *Knjizevnost Muslimana BiH Na Orijentalnim Jezicima*, Svjetlost, Idavacko, Sarajevo 1973, s. 656.

¹² Ceriç, *Muslimanı Srpskohvatskog Jezika*, s. 131.

¹³ Sabanovic, *Knjizevnost Muslimana*, s. 656.

¹⁴ Akgündüz, *Osmanlı İdaresi*, s. 128.

¹⁵ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. Coşkun Üçok, Mersin 1992, s. 204.

¹⁶ Muhammed el-Hancı, *el-Cevherü'l-esnâ fi terâcimi u'lemâi ve şua'râi Busna* (tah. Abdülfettah Muhammed el-Hulv), (1. Baskı), Hecer li't-tibâ' ve'n-neşr, Kahire 1992, s. 155-158.

¹⁷ İzzet Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'âni'l-Kerim fi'l-Busna*, el-Cemiyetü'l-İslâmiyye fi'l-Busna ve'l-Hersek, 1. Baskı, Mostar 2003, s. 130-139.

Fâtiha, Tefsîru sûreti'l-Feth ve Beydâvî tefsirine *Hâşiye alâ Envâri't-tenzil ve esrâri't-te'vil* isimli çalışmaları bulunmaktadır.¹⁸

Yine Bosnalı Fusûs şârihi diye meşhur olan, Abdullah b. Muhammed el-Bosnavî'nin (ö. 1644)¹⁹ çoğu tefsir ve tasavvuf alanlarına dair 61 eseri mevcuttur. Bu zatın tefsire ait *Risâle fi tefsîri Nûn ve'l-Kalem, Tefsîru sûreti'l-Âdiyât, Tefsîru sûreti'l-Asr* ve bazı münferit ayet tefsirlerine dair çalışmaları bulunmaktadır. Tasavvufa dair ise *Şerhu Fusûsi'l-hikem ve Risâle fi'd-darîkati'l-bayrâmiyye*, siyerle ilgili *Metâlu'n-nûri's-seniy* ve daha pek çok eseri bulunmaktadır.²⁰

Keza, İbrahim b. İsmail el-Mostârî ilim ehli bir ailenin çocuğu olarak 1678'de Mostar'da dünyaya gelmiştir. Döneminin en meşhur Bosna medreselerinde eğitiminin ardından aynı medresede tedrise başlamıştır. 1725'de vefat eden bu zatın tefsir ve nahiv sahalarına dair altı eseri mevcuttur. Tefsire dair, *Hâşiye alâ dibâceti tefsîri'l-Beyzâvî*,²¹ Arapça gramerle ilgili *el-Muhtasar fi'n-nahv, şerhu'l-misbâhi'l-madrazî fi'n-nahv* isimli eserleri vardır.²²

Bu dönemde yaşamış, tefsir ve Kur'an ilimleri alanında çalışma yapan diğer bazı zevatın isimleri ise şunlardır: *Hâşiye alâ hâşiyeti's-seyyid ale'l-Keşşâf* isimli eserin yazarı Mevla Abdülkerim (ö.1493),²³ İstanbul camilerinde tefsir dersleri veren Osman el-Bosnavî es-Serâî (ö.1663),²⁴ 1681'de vefat eden İsâ b. Mûsa el-Mustârî (ö.1681),²⁵ İstanbul reisülkurra ve baş vaizi Şaban b. Mustafa el-Bosnavî (ö.1685),²⁶ Belgrat'lı Şehriyâr el-Belgrâdî (ö.1748),²⁷ tecvit alanında çalışmalarıyla tanınan Yusuf Efendi b. Muhammed el-Bosnavî, *es-Sebu'l-*

¹⁸ Bekir Sadak, "Bosnevî", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 306.

¹⁹ el-Hancı, *el-Cevheru'l-esnâ*, s. 124-131.

²⁰ el-Hancı, *el-Cevheru'l-esnâ*, s. 128-129; Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 139-143.

²¹ Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 4006 numarada 25 varaktan oluşan el yazmasının bir nüshası mevcuttur. Bkz. Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 143.

²² Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 143-145.

²³ el-Hancı, *el-Cevheru'l-esnâ*, s. 122-123.

²⁴ el-Hancı, *el-Cevheru'l-esnâ*, s. 137.

²⁵ el-Hancı, *el-Cevheru'l-esnâ*, s. 149.

²⁶ el-Hancı, *el-Cevheru'l-esnâ*, s. 112.

²⁷ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 148.

Meâni ani'l-Fâtîha isimli tefsir sahibi Muhammed Emin b. Mustafa el-Bazarlı ve *Fethu'l-esrâr ve'l-müşkilât alâ Rûhi'l-Beyân li İsmâil Hakkı* isimli eserin sahibi Hilmi b. Hüseyin el-Bosnavî de Osmanlı döneminde yaşamış Bosnalı âlimlerden bazılarıdır.²⁸

Biz bu çalışmamızda ise Osmanlı Devleti sonrası Boşnakça tam Kur'an tercümesi yapan bazı mütercimleri ve tercümelerini tanıtarak değerlendirmeye çalışacağız. Bu çevirilerin sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla on birdir. Bunlardan beşi yazma halindedir. Biz matbu olan diğer altısını dört döneme ayırarak ayrı ayrı ele alacağız.

Buna şunu da ilave edelim, Osmanlı dönemi de dâhil olmak üzere 19. asra kadar bu yörelerde Boşnakça tam Kur'an tercümesine/mealine rastlanmamıştır.²⁹ Herhalde bunun nedeni hatalı bir anlama sebebiyet vermekten kaçınılması ve Kur'an'ın şifâhî/anlatım olarak tercümesini yapma düşüncesinin yerleşmesi olsa gerektir.

I. Avusturya-Macaristan idaresi döneminde yapılan Kur'an tercümesi (1878-1918)

Osmanlı Devleti döneminde önemli bir yere sahip olan Boşnak dili, Avusturya-Macaristan idaresi döneminde Latince'nin devlet dairelerinde zorunlu olmasıyla önemini yitirmeye başlamıştır. Zira Bosnalılar bu dönemde eserlerinde, resmi devlet dili olarak Latince, Sırpların kullandığı Yunanca,³⁰ Müslümanların kullandığı ve Arap harfleriyle yazılan Boşnakça olmak üzere üç değişik yazı dili kullanmışlardır.³¹

Bu döneme ait tek Kur'an tercümesi bulunmaktadır o da Mica Lijubibratic'e aittir.

---

²⁸ Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 149.

²⁹ İsmail Bardhi, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek ve Kosova'da Tefsir Sahasında Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 1992, s. 22.

³⁰ Corovic, Vladimır, *Historija Bosne*, Beograd 1940.(Knjiga I), s. 202.

³¹ Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 306.

1) Mica Ljubibratic

Mica Ljubibratic 1839'da Trebinje'de doğmuştur. Sırp asıllı Hristiyan Ortodoks bir papazdır. Bosna'da Sırp'ları ve Müslümanları işgalci Avusturyalılara karşı birlikteliğe çağırmıştır. 1875'te Hersequina şehrinde halkı Sırp'lara karşı örgütlemiştir.³² Biraz sonra inceleyeceğimiz ilginç Kur'an tercümesiyle, Sırp'ları Müslümanlara yaklaştırmayı düşünmüştür. 1895 tarihinde Belgrad'da ölmüştür.³³

a) Eserin baskıları

Çalışmanın ilk baskısı Belgrad'da, 1895'te yapılmıştır. Kolarac yayınları tarafından yapılan baskı 479 sayfadır.³⁴ Tercüme Sırpça'ya yakın olan Kiril alfabesiyle yayımlanmıştır. Bu tercüme Sırpça tercüme demek daha yerinde olur.³⁵ Çeviride Kur'an'ın Arapça metni mevcut değildir. Dipnotlarda bazı basit açıklamalar bulunmaktadır. İlk üç sayfada ise müphem bazı kelimelerin kısa sözlüğüne yer verilmektedir.³⁶ Yine çeviride önsöz bulunmamaktadır. Keza, sure başlarında sure isimlerine de yer verilmemiş, onun yerine başlangıç (glava) kelimesi kullanılmıştır, sure isimleri hakkında dipnotta açıklamalar mevcuttur. Çalışma Slovenya'nın başkenti Ljubiana da basılmıştır³⁷

Çevirinin ikinci baskısı 593 sayfa olup, 1990'da yapılmıştır. Tercüme metni hiçbir değişikliğe uğratılmadan (ilk baskıda olduğu gibi) yeniden yayımlanmıştır. Yalnız baş tarafına Enes Karıç tarafından 43 sayfalık bir mukaddime ilave edilmiştir.

b) Esere yöneltilen bazı eleştiriler ve değerlendirme

Mica Ljubibratic'in Arapça bilmediği; bunun için çeviride, ya Polonya asıllı müsteşrik Kazimirski'nin³⁸ Fransızca tercümesine veya Rusça Kur'an çevirile-

³² Bardhi, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek*, s. 23. (47 numaralı dipnot).

³³ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 316.

³⁴ Bardhi, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek*, s. 23.

³⁵ Bardhi, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek*, s. 23.

³⁶ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 322.

³⁷ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 322-323.

³⁸ Polonya asıllı Fransız şarkiyatçı (1808-1887). Bkz. Suat Yıldırım, "Kazimirski", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 153-154.

rine itimat ettiği aktarılmaktadır. Dolayısıyla Fransızca tercümede kullanılan kuralların bu tercümede de kullanıldığı iddia edilmektedir.³⁹

Meselâ, Ljubibratic'in tercümesindeki ayet numaraları Kazimirski'nin tercümesindeki ayet numaralarına tıpatıp uymaktadır. Sözelimi, Fransızca tercümede ayet olmayan, sure başlarındaki mukattaa' harfleri, Ljubibratic'in tercümesinde de ayet değildir.

Meselâ, Bakara sûresi 2/136. “فُولُوا أَمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ - وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَسْمَعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ - Deyiniz ki: Biz Allah'a, bize indirilen Kur'an'a, Keza İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yâkub'a ve onun torunlarına indirilene ve yine Mûsâ'ya, İsâ'ya, hülâsa bütün peygamberlere Rab'leri tarafından verilen kitaplara iman ettik.” ayetinde geçen, peygamber isimleri yerine İncil'de kullanılan isimler tercih edilmiştir.⁴⁰

Ayrıca bu ayetin maruf numarasının 136 olması gerekirken, Ljubibratic'in tercümesinde 130 olarak kaydedilmiştir. Kazimirski'nin tercümesinde de bu ayet numarası, Ljubibratic'in tercümesindeki ayet numarasına tekabül etmektedir.⁴¹

Ljubibratic, Fâtır sûresi 35/16. “الْمَ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ بِهَ - GÖRMEZ MİSİN Kİ ALLAH GÖKTEN BİR SU İNDİRİR. ONUNLA RENGÂRENK, ÇEŞİTLİ MEYVELER YETİŞTİRİRİZ. DAĞLARDAN DA BEYAZ, KIZIL, SİYAH VE TÜRLÜ TÜRLÜ RENKLERDE YOLLAR VAR ETMİŞİZDİR.” ayetinde geçen “ğarâbîbü sūdun-غَرَائِبُ سُودٌ” kavlindeki “ğarâbîb” kelimesini, “ğurâb” kelimesinin çoğulu varsayarak kelimeye tercümede, “kargalar” manası verilmiştir.⁴² Sözelimi, “ğarâbîb” kelimesi “ğırbîb” kelimesinin çoğuludur ve “aşırı derecede siyah” demektir.⁴³

³⁹ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 317.

⁴⁰ Mica Ljubibratic, *Prevod Kur'ana Svjetlost*, Reprint Izdanje Iz, Godine 1895, s. 16.

⁴¹ Karşılaştırmalı bkz. Mica Ljubibratic, *Prevod Kur'ana*, s. 16; Kazimirski, *Le Coran*, Garnier Freres 1981, s. 115.

⁴² Mica Ljubibratic, *Prevod Kur'ana*, s. 316.

⁴³ Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l-masûn fi ulûmi'l-kitabi'l-meknûn*, Dâru'l-Kalem, 3. Baskı, Şam 2011, IX, 228-229.

Diğer yandan, “sûdun-سُودٌ” kelimesi ise “sevdâ-سُودَى” kelimesinin çoğuludur. Bu durumda “sûdun” kelimesi, sıfat veya tekit olup cümle “sûdun ğarâbîbü sûdun” takdirindedir.⁴⁴

Öte yandan Ljubibratic’in Kur’an-ı Kerim’de geçen “Resûl, Rusûl, Havâri ve Havâriyyûn” gibi kelimelerin tercümesinde de kafasının karışık olduğu anlaşılıyor. Mesela, Âl-i İmrân 3/144. “وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ” - *Muhammed, sadece resuldür, elçidir. Nitekim ondan önce de nice resuller gelip geçmiştir...*” ayetinde geçen “resûl-rusûl” kelimelerini “Resûlullah-Allah’ın elçisi” şeklinde çevirirken,⁴⁵ Bakara 2/101. “وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ” - *Onlara, Allah katından, kendilerine verilen Tevrat’ı tasdik eden bir Peygamber gelince, O Ehl-i kitaptan bir kısmı, güya gerçeği hiç bilmiyorlarmış gibi, Allah’ın kitabını arkalarına atarak ondan yüz çevirdiler de*” âyetinde geçen “resûlun” kelimesini, Boşnakça’da “kâhin” anlamına gelen “anoctoa” kelimesi ile açıklamıştır.⁴⁶

Yine bu çeviri ile alakalı olarak Bosna’nın Tuzla şehrinde yayımlanan *Hikmet* adlı İslami dergide Ljubibratic’in tercümesini tenkit içerikli arka arkaya makaleler yayımlanmıştır. Özetle bu makalelerde, bu tercümenin çok tehlikeli ve asla kabul edilemez olduğu, İslam dünyası ile Bosna Müslümanları arasındaki birliği zedeleyeceği, Müslümanları İslam’dan uzaklaştıracığı düşüncelerine yer verilmiştir.⁴⁷

Diğer yandan, Müslümanların haricinde Sırplar da bu tercümeyi tenkit etmişlerdir. Bunlardan biri de yazar Dragutin İliç’dir. İliç, söz konusu tercümenin Arapça’dan yapılmadığını, çevirinin Bakara 2/213. “وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” - *Öyle ya, Allah dilediğini doğru yola erdirtir*” ayetinde geçen “مَنْ”

⁴⁴ Semin, Halebî, *ed-Dürü’l-masûn*, IX, 229-230; Müsteşrik Kazimirski de *Le Coran* isimli Kur’an tercümesinde bu kelimeye Mica Ljubibratic ile aynı manayı vermiştir. Bu da ikincinin, birinciden aldığı delillerindedir. Bkz. Kazimirski, *Le Coran*, s. 459.

⁴⁵ Mica Ljubibratic, *Prevod Kur’ana*, s. 48.

⁴⁶ Mica Ljubibratic, *Prevod Kur’ana*, s. 59.

⁴⁷ *Hikmet* dergisi, sayı 2, Bosna-Tuzla 1936, s. 44.

men” kelimesinin “Allah” lafzına irca edildiğini, bu mananın ise akide açısından yanlış olduğunu aktarmaktadır.⁴⁸

Öte yandan bu tercümeyle olumlu bulanlar da bulunmaktadır. Bu şekildeki düşünceleri de şöyle özetleyebiliriz: Namaz kılan Müslümanlar, anlamını bilmeden okudukları kitabın manasını anlamışlardır. Tercüme, Bosnalı Müslümanları bu konuda daha fazla tefekküre ve kendi kitaplarını kendileri çevirmeleri gerektiği düşüncesine sevk etmiştir.

Olumlu bakanlardan biri de Sırp yazar Darko Tanaskoviç'tir. Tanaskoviç, *Mogucnosti* isimli dergide yayımlanan *Kur'an* isimli makalesinde, bu çalışmanın dil ve üslup yönünden akranlarının en iyisi olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

II. Yugoslavya Krallığı döneminde Bosna'da yapılan Kur'an tercümeleri (1918-1945)

Ljubibratic'in çevirisinden kırk iki sene sonra, Bosnalı iki Müslüman bilim adamı; Cemaleddin Çauseviç (ö.1938)⁵⁰ ve Muhammed Pandca (ö. 1962) Boşnakçaya Kur'an'ın yeni bir tercümesini yapmışlardır.

2) Cemaleddin Çauseviç ve Muhammed Pandca

Mütercimlerden, Cemaleddin Çauseviç 1870'te Bilhaç'ta doğmuş ve döneminin İstanbul âlimlerinden ders almıştır. Avusturya-Macaristan idaresinin (1878-1918) sonlarında, Yugoslavya Krallığının başlarında Müslüman Âlimler Birliği'nin⁵¹ (1913-1930) başkanlığını yapmıştır.⁵² 1930'da kendi isteği ile emekli olan Cemaleddin Efendi, 1938'de vefat etmiştir.⁵³

⁴⁸ Mica'nın tercümesine, Enes Karıç tarafından yazılan ikinci baskı mukaddimesinden. Bkz. Mica Ljubibratic, *Prevod Kur'ana*, s. 20-21.

⁴⁹ Darko Tanaskoviç, “Kur'an”, *Mogucnosti*, sayı 8-9, yıl 1979, s. 882.

⁵⁰ Hayatı hakkında bkz. Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 85.

⁵¹ Birlik 1882 senesinde kuruldu. Bkz. Terziç, *el-İ'nâya bi'l-Kur'an*, s. 83-90.

⁵² Mustafa Ceriç, “İslam u Bosni”, *el-Kalem*, Sarajevo 1994, s. 61.

⁵³ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 85; Muhammed Aruçi, “Mehmed Cemâleddin Çauseviç”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 447-448.

Diğer mütercim Hafız Muhammed Pandca ise Bosna-Hersek'te tahsil görmüş, Arapçaya vakıf ve halk arasında sevilen bir âlimdir. Aynı zamanda Bosna Âlimler Birliği üyesi de olan Pandca, 1962'de Saraybosna'da vefat etmiştir.⁵⁴

a) Eserin baskıları

Tercümenin ilk baskısı 1937'de yapılmıştır.⁵⁵ Müslüman olsun veya olmasın Bosna halkı bu çeviriye büyük ilgi göstermiştir.⁵⁶ Eserin 1969'da, Zagreb'de yapılan ikinci baskısını Stvarnost yayınları yapmıştır.⁵⁷ Yeni baskıda ilk çeviriyle ilgili yapılan tenkitler ve tartışmalı yerler Ömer Musiç, Şaban Hodziç ve Ömer Nakiceviç tarafından gözden geçirilerek değiştirilmiştir. İkinci ve sonraki baskılar 893 sayfadır. Baskının ilk sayfasında, mütercim olarak Cemaleddin Çauseviç ve Muhammed Pandca'nın ismi bulunmaktadır. Tefsir ve haşiyeler için Ömer Rıza ve Cemaleddin Çauseviç, editör olarak da Ömer Muşites'in ismi mevcuttur. Çalışmanın sonraki baskıları ise 1972, 1974, 1978 ve 1984 yıllarında yapılmıştır.⁵⁸

Tercümede Kur'an'ın Arapça metni ve çevirisi aynı sayfada veya yakın yerde birlikte bulunmaktadır. Gerekli açıklamalar için ise tercüme arası parantez veya dipnotlar kullanılmıştır.⁵⁹ Çevirinin sonunda 41 sayfa da ilave bulunmaktadır.⁶⁰

Akabinde, Kur'an nedir? Kur'an'ın sure ve ayetlere bölünmesi, Mekkî-Medenî kavramı, Kur'an'ın genel ve özel maksatları, toplanması, hıfzı, tertibinin tevkifi oluşu, Hz. Ebû Bekir (ra.) döneminde cem' edilmesi, Kur'an tefsiri, Kur'an ve sünnet, Kur'an ve diğer kitaplar, Kur'an'ın i'câzı, Allah'ın birliği, Allah'ın (cc.) güzel isimleri, ahiret hayatı, cennet-cehennem ve vahiy konularında kısa bilgiler verilmiştir.

⁵⁴ İsmail Fazlıç, *Hafızıu Sarajevu od 1878 do Danas*, Svjetlos, Sarajevo 1981, s. 35.

⁵⁵ Aruçi, "Mehmed Cemâleddin Çauseviç", XXVIII, 448.

⁵⁶ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 327.

⁵⁷ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 331-332.

⁵⁸ Kasım Hadziç, "Neke Posebnosti Pandca-Çauseviçevog Prijevoda Kur'ana", *İslâmska Misao*, Sarajevo 1989, sayı 127, s. 33.

⁵⁹ Hadziç, *Neke Posebnosti Pandca-Çauseviçevog Prijevoda Kur'ana*, s. 33

⁶⁰ Cemaleddin Çauseviç ve Muhammed Pandca, *Prijevoda Kur'âna*, s. 832.

Eserin başlıca kaynaklarını, *Sahîhu'l-Buhârî*, *Fethu'l-Bârî*, Sir William Muir'ın *Hz. Peygamber'in Hayatı* adlı eseri, *İncil* ve Ömer Rıza Doğrul'un *Kur'an Tercümesi* gibi eserler oluşturmaktadır.

Bunun ardından, Hz. Peygamber'in (sav.) hayatının önemli kesitleri kısaca özetlenmiştir. İçendekiler bölümünün ardından tilavet secdesi hakkında verilen bilgi ile çalışma tamamlanmaktadır.

b) Esere yöneltilen bazı eleştiriler ve değerlendirme

Müslümanların bu ilk Kur'an tercümesi, Hıristiyan Mica'nın çevirisine göre daha anlaşılır olmasına karşın yine de eleştirilmiştir. İlk eleştiri, tercümenin Türkiye'de 1934 yılında basılan Ömer Rıza Doğrul ve Pakistanlı Muhammed Ali'nin⁶¹ tercümelerinden etkilendiği hususudur. Hatta bazıları tercümenin Türkçe'den yapıldığını söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir.⁶²

Bosnalı Müslümanlar arasında çevirinin çoğunlukla kabul görmesiyle birlikte, halkın tercüme hakkındaki yoğun bilgi talepleri karşısında *el-Hidâye*⁶³ isimli cemiyet ilmî bir kurul oluşturarak çalışmayı incelemiştir. Ardından kurulun görüşleri aynı isimle yayın yapan dergide açıklanmıştır.⁶⁴

Buna göre, çalışmada ehlisünnet akidesine uymayan Mirza Gulâm Ahmed'e ait bozuk fikirlerin bulunduğu, tercümenin ilim ehli arasında ağırlığı olan bazı müfessirlerin görüşlerine muhalif fikirler içerdiği aktarılmaktadır.⁶⁵

el-Hidâye dergisinin tercüme hakkındaki eleştirilerinden bir diğeri ise öldükten sonra dirilmenin yalnız ruh ile olacağı hususudur. Fakat mütercimler, âlimlerin bu mesele ile alakalı görüşlerine yer verdiklerini, bu düşüncenin kendi fikirleri olmadığını belirtmişlerdir.⁶⁶

⁶¹ Bu çeviri 1920 yılında Pakistan'ın Lahor şehrinde basılmıştır.

⁶² Yusuf Ramiç, "Prevođenje Kur'ana", *Takvim*, Sarajevo 1976, s. 21.

⁶³ 1936 yılında Muhammed Hanciş tarafından kurulan bu cemiyet, 1950'li yıllarda çalışmaları tehlikeli görülerek komünist idare tarafından kapatılmış ve üyeleri mahkemelerde yargılanmıştır. Bosna'da kurulan İslami cemiyetler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 91-96.

⁶⁴ Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 327.

⁶⁵ *el-Hidâye* dergisi, sayı 7-8, yıl 1937, s. 113.

⁶⁶ *Mustakbelina* gazetesi, sayı 4, yıl 1937, s. 9.

Yine aynı cemiyete mensup Muhammed Başıç⁶⁷ çeviride mecaz kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Tercümede, “الشمس-güneş” kelimesinin bazen gökyüzü varlıkları, bazen de imân nûru şeklinde tercüme edilmesini eleştirmektedir. Yine tercümede Hz. Musa'nın asası Firavun'un idaresi altındaki insanlar, asanın hareketi ise kavminin hareketi olarak tercüme edilmiştir. Bu rumuzların nasıl anlaşılması gerektiğini de soran Başıç, sözüne şöyle devam eder: Hz. Musa'nın kavmi yılan veya sopaya mı dönüşmüştür? Bu tefsirler Müslüman okuyucunun gönlüne şüphe düşürmektedir.⁶⁸

Diğer eleştirmen Muhammed Tufo ise Kur'an'ın Arapça'dan başka bir dile tercüme edilmemesi gerektiği hususunda katı bir tavır takınmakla birlikte,⁶⁹ tercüme yapacaklar için aşağıdaki şartları ileri sürmektedir. Ona göre:

a) Kur'an ibaresi, lafız ve manaya delalet eder. Hangi dile olursa olsun tercümesi, lafız olmaksızın mana ile yapılır.

b) Tercüme, metnin ayrıcalıklı üslup güzelliğini ve üslubundaki kıymetini kaybeder.

c) Tercümeye cevaz vereceksek, kesinlikle bu tercüme doğru ve tam olmalıdır.

d) Mütercim, Arapça'da olduğu kadar tercüme edeceği dilde de mahir ve o dilin inceliklerine vâkıf olmalıdır. Bunun daha da iyisi, tercümenin bir kurul tarafından yapılmasının tercih edilmesidir.

e) Tercümenin, kesinlikle aslın yerine geçemeyeceği hususu okuyucuya aktarılmalıdır.⁷⁰

⁶⁷ Muhammed Başıç, “O prijevodu Kur'ana Od Čavsevič-Pandca”, *el-Hidâye*, sayı 2-3, s. 28.

⁶⁸ Muhammed Başıç, *O prijevodu Kur'ana Od Čavsevič-Pandca*, s. 28.

⁶⁹ Muhammed Tufo, birinci ve ikinci dünya savaşı arasındaki yıllarda aktif Bosna âlimlerindedir. Sarayova Yüksek Şeriat ve Kadılık Enstitüsü hocalarındandır. Arap dili, Hadis, Kur'an ve ilimleri üzerine *Glasnik Dergisi*'nde 1936-1939 yıllarında arka arkaya makaleleri yayımlanmıştır. 1937'de Yugoslavya Krallığı Âlimler Konseyi başkanlığına aday gösterilmiştir. Tufo, 1939'da vefat etmiştir. Bkz. Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 151.

⁷⁰ Muhammed Başıç, *O prijevodu Kur'ana Od Čavsevič-Pandca*, s. 28.

Aktarılan bu zor şartlar altında Muhammed Tufo'nun, insanların kendi dillerine çevrilen tercüme ile yetinip Kur'an'ın aslından uzaklaşacağı kaygısı yatmaktadır.

Bu tercüme hakkındaki diğer bazı eleştirileri de şu şekilde sıralayabiliriz:

Kur'an'ın ilk suresi Fâtiha'nın başındaki besmele tercümede ayet olarak sayılmamıştır. Hâlbuki bilinen uygulama; bismelenin Fâtiha'da bir ayet kabul edilip, diğerlerinde edilmeyişidir. Kıraat imamları Berâe Suresi dışındaki bütün surelerin evvelinde bismelenin okunması hususunda icma etmişlerdir.⁷¹ Yine bütün kıraat imamlarının Enfâl ile Berâe arasında bismelenin terk edilmesi hususunda ittifakları vardır.⁷²

Kurtubî, bu konuda ilim ehlinin farklı görüşlere sahip olduğunu, bunlardan İmâm-ı Mâlik, bismelenin ne Fâtiha'dan ne de başka sureden ayet olmadığını söylerken, Abdullah b. Mübârek her surenin evvelinde bir ayettir demektedir. İmâm-ı Şâfiî ise Fâtiha'da ayet olduğunu söylerken diğer surelerin evvelindeki besmeleler hakkında farklı görüşler ileri sürmektedir.⁷³ Ancak bismelenin, Neml 27/30. ayette yer alması hususunda âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁷⁴

Tercümede, Fâtiha 1/2. "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ-Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allâh'adır." ayeti ilk ayet kabul edilmiştir. Yine 1/7. âyeti "صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ-Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet." ve "غَيْرِ الْضَّالِّينَ-المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ-Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil" şeklinde iki farklı ayete bölünmüştür.⁷⁵

Öte yandan Medine, Şam ve Basra kurrallarının ekserisi "صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ-Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet." ifadesini ayetin sonu kabul etmişlerdir. Kûfe kurra ve fukahası ise besmeleyi Fatiha'dan bir ayet

⁷¹ en-Neşr, I, 263.

⁷² en-Neşr, I, 264.

⁷³ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, Ebû Abdillâh, *el-Câmî li-ahkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyyinü limâ tademmenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*, (tah. Muhammed el-Hafnâvî ve Mahmûd Hâmid Osman), Dâru'l-Hadis, Kahire 1996, 2. baskı, I, 108.

⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmî*, I, 108.

⁷⁵ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 37.

sayarken, yukarıda bahsi geçen Medine, Şam ve Basra kurralarının görüşünü kabul etmemişlerdir.⁷⁶

Tercümede bazı sûrelerin bilinen ayet sayılarında ziyadeler bulunmaktadır. Mâide suresinin bilinen ayet sayısı 120 iken, tercümede bazı ayetler ikiye bölünerek suredeki ayet sayısı 123'e çıkarılmıştır. Mesela, surenin ilk ayeti 5/1. "أَجَلْتُمْ لَكُمْ بِهَيْمَةِ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ عَيْرٍ" -*Ey iman edenler! Bağlandığınız ahitleri yerine getiriniz.*" kavlidir. İkincisi ise, 5/2. "أَجَلْتُمْ لَكُمْ بِهَيْمَةِ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ عَيْرٍ" -*Haram kılındığı size bildirilenler dışındada, davarların eti size helâl edilmiştir. Şu kadar var ki, ihram halinde iken de av avlamak helâl değildir. Allah dilediği şekilde hükmeder.*" ayetidir. Keza, aynı surenin, 5/15. ve 5/23. ayetleri de aynı yöntemle iki farklı ayete bölünmektedir.⁷⁷

Tercümede, ayetleri bölünen veya birleştirilen diğer sureler ve ayetleri şunlardır: A'râf, 7/1-2⁷⁸; Enfâl, 8/42, 62-63⁷⁹; Tevbe, 9/3⁸⁰; Ra'd, 13/5, 16⁸¹; İsrâ, 17/107-108⁸²; Kehf, 18/21⁸³; Meryem, 19/1-2, 75⁸⁴; Mü'minûn, 23/45⁸⁵; Şems, 91/14'dir.⁸⁶

3) Ali Rıza Karabeg

Kur'an-ı Kerim'i Boşnak diline tercüme faaliyetleri 1937'de başlamıştır. 1977'ye kadar Kur'an'ın üç tercümesi yayımlanmıştır. Bunlardan biri de Ali Rıza Karabeg'indir.⁸⁷ Karabeg, Bosna'da doğmuş ve dinî eğitimini de burada yapmıştır. Başkent Mostar'da Müftülük yapmıştır. Arap diline vâkıf olan

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmî*, I, 110.

⁷⁷ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 135, 140, 141.

⁷⁸ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 197.

⁷⁹ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 238, 341.

⁸⁰ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 246.

⁸¹ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 326, 328.

⁸² Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 397.

⁸³ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 405.

⁸⁴ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 416, 418, 422.

⁸⁵ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 467.

⁸⁶ Çauseviç, Pandca, *Prijevod Kur'âna*, s. 808.

⁸⁷ Bardhî, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek*, s. 28.

Karabeg'in Kur'an tercümesinden başka iki kitabı daha bulunmaktadır. Biri, *Kadının Örtünmesi Problemi*, diğeri *Toplumsal Yönden Hz. Peygamberin Hayatı* hakkındadır. Karabeg 1944'de vefat etmiştir.⁸⁸

a) Eserin baskıları

Çevirinin ilk baskısı 1937'de Saraybosna'da, ikincisi 1990'da Almanya'nın Münih şehrinde yayımlanmıştır. 437 sayfa olan tercümenin 1-6 sayfaları mukaddimedir. Ardından çeviri metni bulunmaktadır. Bunun arkasından sureler indeksi, arkasından da tercümede kullanılan kaynaklar verilmektedir.

Mütercim asli çevirinin haricinde parantez arası ilavelerle tercümesini zenginleştirirken, daha fazla açıklamaya gerek duyduğunda sayıları 97'ye varan dipnotlar kullanmıştır.

Çevirinin yüksek fiyatlı olmaması, bazı okuyucuların Kur'an metnine saygısız davranacağı korkusu ve her Müslümanın evinde Kur'an bulunması gibi sebeplerle mütercim, çeviride Kur'an metni kullanmamıştır.⁸⁹

Ali Rıza Karabeg, mukaddimede özetle şu görüşlere yer vermektedir:

Tercümeden maksat, bir dilin manasının diğere aktarılmasıdır. Eğer en yakın manayı istiyorsak müellifle mütercim, çeviri dili ile çevrilen dil arasında benzerlik olması gerekmektedir. Burada, ne Kur'an nazili Yüce Hâlık'la mütercim arasında ve ne de Arapça ile Batı dilleri arasında benzerlik bulunmaktadır. Onun için Kur'an çevirisinde bazı sorunlarla karşılaşmaktayız.

Kur'an, 13 asır evvel üslubu ve asli şekli ile indirildi, döneminin Arap toplumunda o üslup anlaşılmaktaydı. Ancak bütün dillerde olduğu gibi zamanın ilerlemesi Arapçadaki bu asli üslubun kaybolmasına yol açmış, bu da mütercimin işini zorlaştırmıştır.

Kur'an, dinleyeni ve okuyanı etkileyen ve tercüme ile aktarılamayan bir cazibe ile temayüz etmektedir. İslam tarihinde Kur'an'ın bu cazibeli sesi ile Müslüman olanlar bulunmaktadır. Bu da Kur'an'ın tercüme edilemeyen bir mucizesidir.

---

⁸⁸ Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 339.

⁸⁹ Ali Rıza Karabeg, *Prevod Kur'ana*, (2. Izdanje), Mınhen 1990, s. 4.

İnsanlar Kur'an tercümesinin aslına yakın olmasını isterler. Kullandıkları tercüme hatalarla doludur. İşte bundan ötürü bu tercüme, Râzî, Beyzâvî vb. Arap dünyasında meşhur tefsirlerden yararlanarak yapmaya karar verdim.

Biz Yugoslav Müslümanlarına göre benim tercümem ve Çauseviç'in tercümesinin aynı zamanda çıkmasında bir mânia bulunmamaktadır. Almanlar Müslüman olmadıkları halde Ullmann'ın tercümesi sekiz baskı yapmıştır. Kim Kur'an'da aklına uymayan bir şey bulursa, diğer mukaddes kitaplara müracaat etsin.⁹⁰

b) Esere yöneltilen bazı eleştiriler ve değerlendirme

Ali Rıza Karabeg'in çevirisi, Cemaleddin Çauseviç ve Muhammed Pandca'nın çevirileriyle eş zamanlı yayımlanmasına karşın, eserin *el-Hidâye* cemiyetinin eski Kur'an çevirilerine muhalefetinin bir sonucu olarak insanların ekserisi bu çalışmaya iltifat etmemişlerdir. Söz konusu tercüme *el-Hidâye* cemiyetinden Muhammed Basiç değerlendirirken, çevirinin Hıristiyan Ljubibratic'in çalışmasının ıslah edilmiş hali veya Kiril harflerinden Latinceye aktarılması olduğunu söylemektedir.⁹¹ Basiç'in diğer bir eleştirisi de Karabeg'in kaynakları arasında Kur'an mütercimi Alman Ullmann'ın bulunmasıdır. Ona göre Karabeg, Alman diline vâkıf değildir.⁹²

Çeviri hakkındaki bazı mülahazalarımızı da şu şekilde sıralayabiliriz:

el-Hidâye cemiyeti, Karabeg'in çevirisinin Ljubibratic'in çevirisiyle benzerlik taşıdığını iddia etmişti. İşte bunu doğrular nitelikte bir örnek: Kıyâmet sûresi 75/1-2. “لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ”-Hayır, gerçek öyle değil! Kıyâmet günü hakkı için, Kendisini eleştirip kusurlarından pişmanlık duyan kimse hakkı için (ki siz mutlaka diriltileceksiniz).” âyetlerindeki “لَا”lar normalde olumsuzluk edatıdır. Mütercim Karabeg, Yüce Allah (cc.) burada kıyâmet gününe ve kusurlarından pişmanlık duyan kimse için, yemin etmediğini söylemektedir.⁹³ Hâlbuki cumhura göre buradaki “لَا”lar nafiyedir. Bazı

⁹⁰ Ali Rıza Karabeg, *Prevod Kur'ana*, s. 1-6. (özetle).

⁹¹ Muhammed Basiç, “Moje Misljenje o Prevodu Kur'ana od Ali Rıza Karabega”, *el-Hidâje*, Sarajevo 1938, sayı 11-12, s. 173.

⁹² Aynı kaynak, s. 173.

⁹³ Karabeg, *Prevod Kur'ana*, s. 405.

âlimler bunların, kâfirlerin mukaddem sözünü nefyettiğini söylerken, diğer bazıları da zâid olduğunu ileri sürmektedirler. Diğer bir görüşe göre ise “لَا-î”i nâfiyenin kasemden önce gelmesinin Arap şiir ve söz geleneğinde örneği çoktur.⁹⁴ Oysaki tercümeleri mukayese ettiğimizde Karabeg’in, ayetin hatalı çevirisini Ljubibratic’in tercümesinden aktardığı ortaya çıkmaktadır.⁹⁵

Tercüme ile ilgili diğer mülâhazalarımıza gelince Karabeg, Bakara 2/4. âyetteki “مَا أَنْزَلْنَا-*sana indirilen/senden önce indirilen*” kavlini hatalı olarak, “meydana/ortaya çıkarmak” şeklinde tercüme etmiştir. Yine aynı sure 2/37. âyetteki “فَتَابَ عَلَيْهِ-*Allah da tövbesini kabul etti.*” lafzını “geri almak” mealinde,⁹⁶ 2/42. âyetteki “وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ-*Hakkı batıla karıştırmayın, bile bile gerçeği gizlemeyin*” kavlini “yalanı doğruya katmayın”,⁹⁷ 2/62. ayetteki “وَالصَّابِئِينَ-*Sâbiîler*” kavlini “İ’sevîler”,⁹⁸ 2/178. âyetteki “فَمَنْ اغْتَدَى-*kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse*” kavlini, “fakat her kim bundan sonra katili öldürürse”⁹⁹ şeklinde tercüme etmiştir.

Yine mütercim, Bakara 2/235. ayetteki “فَاخْذِرُوهُ-*O’nun emrine aykırı davranmaktan sakının*” lafzını, aynı surenin 2/262. ayetindeki “وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا-*Onlara hiç bir endişe yoktur ve onlar üzüntü de duymayacaklardır.*”, kavlini tercüme etmemiştir.¹⁰⁰

Keza Karabeg, Bakara 2/187. ayetteki “وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ-*eşlerinize yaklaşmayın*” kavline, “Güneşin doğuşu ile batışı arasında kadınlarınızla herhangi bir ilişki kurmayın”,¹⁰¹ Yûsuf suresi 12/99. ayette geçen “أُوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ-*Yûsuf, annesi ile babasını kucakladı*” kavline, “Yûsuf (as.) başını eğerek/rükû veya secde ederek

⁹⁴ Kelime hakkında farklı görüş ve irapları için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürri’l-masûn*, X, 561-565.

⁹⁵ Karşılaştır, Miço Ljubibratic, *Proved Kur’ana*, s. 404, 442, 462; Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 405; Kizimirski, *Le Coran*, s. 599.

⁹⁶ Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 6.

⁹⁷ Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 6.

⁹⁸ Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 8.

⁹⁹ Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 19.

¹⁰⁰ Kasım Hadzıç, “Prijevod Kur’ana od Karabeg”, *Islamska Mısao*, Sarajevo 1889, sayı 125, s. 31.

¹⁰¹ Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 20.

anne-babasını selamladı” ilavelerini yapmıştır. Bu ziyadeler Kur’an metninde bulunmamaktadır.¹⁰²

III. Birleşik Yugoslavya döneminde Bosna’da yapılan Kur’an tercümesi (1943-1992)

1943-1992 yıllarında Bosna’da yalnız Besim Korkut¹⁰³ Kur’an’ın tam tercümesini yapmıştır.¹⁰⁴

4) Besim Korkut

Besim Korkut, 1904’de Travnik şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini memleketinde almış, ardından lise eğitiminin sonuna kadar Saraybosna’da kalmıştır. Ardından Mısır’a gitmiş ve üniversite eğitimi Ezher’de tamamladıktan sonra ülkesine dönmüştür. Dönüşünde, Saraybosna Yüksek Oryantalizm Enstitüsünde görev almıştır. Kur’an tercümesinin yanında, “*Kelile ve Dimne*” ve “*Hikâyât-ı elf leyle ve leyle*” tercümelerini de diline kazandırmıştır. Bosna’da, Arapça’ya hâkim ilim ehlinen biri olan Korkut, 1975’de Saraybosna’da vefat etmiştir.¹⁰⁵

a) Eserin baskıları

Besim Korkut, kendi zamanına kadar Bosna’da yapılan Kur’an tercümelelerinin iyi olmadığı düşüncesindedir. Cemaleddin Çauseviç ve Muhammed Pandca’nın beğenmediği çevirisinin ikinci baskısının ardından, diğer tercümelelerin de eksiklerini giderecek yeni bir Kur’an tercümesi yapmaya koyulmuştur.¹⁰⁶

Çalışmanın ilk baskısı 1977’de, Saraybosna Yüksek Oryantalizm Enstitüsü’nün gözetiminde yapılmıştır. Tercümede, Kur’an metniyle çevirisi birlikte

¹⁰² Karabeg, *Prevod Kur’ana*, s. 162.

¹⁰³ Hamidullah, *Kur’an-ı Kerim Tarihi*, s. 141.

¹⁰⁴ Bosna’da başka meal çalışmaları olmuşsa da ikmal edilmemiştir. Bkz. Bardhi, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek*, s. 28-29; Terziç, *el-İ’nâye bi’l-Kur’ân*, s. 170-173.

¹⁰⁵ Terziç, *el-İ’nâye bi’l-Kur’ân*, s. 346.

¹⁰⁶ Kasım Hadziç, “Prijevod Kur’ana od Karabega”, *İslamska Mısao*, Sarajevo 1989, s. 32.

bulunmaktadır. Müellif çalışmasında Hüseyin el-Bosnavî'nin 1755'de basılan Kur'an hattını kullanmıştır. Kur'an metni ise Mahmûd Traljiç, Kamil Silajdziç, Halit Hadzımulıç'tan müteşekkil bir kurul tarafından kontrol edilmiştir.¹⁰⁷

Besim Korkut, 1975'de çalışmasının ilk baskısından bir sene önce vefat etmiştir. Eserin mukaddimesine, Saraybosna Yüksek Oryantalizm Enstitüsü'nden mesai arkadaşı Süleyman Grozdaniç tarafından Müslümanları incitici, hatta tahrik edici bir önsöz yazılmıştır.

Grozdaniç önsözde, Kur'an'ın ileri görüşlü bir düşünür olan Hz. Peygamber'in (sav.) şahsi, tarihi ve büyük hutbelerinden derlendiğini zikretmektedir. Yine onun siyasi bir önder olarak, kavminin kuvvetini ve gücünü harekete geçirdiğini, ileri görüşlülüğü ile olayların gelişimini, toplumsal ve kültürel hedefleri keşfettiğini söylemektedir Grozdaniç!¹⁰⁸

Saraybosna İslâm İşleri Reisliği, ikinci baskıda tercümenin yayım hakkını satın alır ve Grozdaniç tarafından yazılan takdim yazısını da kaldırır. Dönemin İslâm İşleri Reisi Ahmed İsmailoviç¹⁰⁹ yeni önsözde, Kur'an'ın ilahi vahiy olduğunu, 23 sene zarfında Hz. Peygamber'e (sav.) indirildiğini vurgular.¹¹⁰ İkinci baskıda ise tercümenin ismi, *Kur'an'ın Manalarının Tercümesi* şeklinde değiştirilir. Bu isim de Kur'an'ın bütün manalarını ihtiva etmeyeceğinden, üçüncü baskıda tercümenin ismi *Kur'an ve Tercümesi* şeklinde değiştirilir. Ancak her baskıda İsmailoviç'in yazdığı önsöz yerinde kalır.¹¹¹

Korkut, tercüme metni içinde açıklayıcı parantez kullanmaz. Yalnız eserin sonunda 28 sayfa açıklayıcı ilave veya tefsirlere yer vermektedir.

¹⁰⁷ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 346.

¹⁰⁸ Süleyman Grozdaniç, *Uvodu Uprijevod Kur'âna od Besima Korkut*, Sarajevo 1977, s. 708.

¹⁰⁹ Ahmed Smajloviç, 1937'da **Srebrenitsa'da** doğdu, ilk eğitimini burada aldı. Ardından, Mısır Ezher Üniversitesine kayıt yaptırdı ve doktora eğitiminin sonuna kadar burada kaldı. Bosna'ya dönüşünde İslam İşleri Reisliği görevine getirildi. İlahiyat Fakültesi'nde hocalık yaptı. 1987'de vefat eden Smajloviç'in çeşitli dergilerde yayımlanmış pek çok makalesi bulunmaktadır. Bkz. Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 124.

¹¹⁰ Ahmed Smajloviç, *Predgovor Prijevodu Kur'ana Korkuta*, Zagreb 1983, s. 5.

¹¹¹ Smajloviç, *Predgovor Prijevodu Kur'ana*, s. 5.

b) Keşşaf'ın Besim Korkut'un tercümesine tesiri

Besim Korkut, Arapça bilgisi çok güçlü bir âlimdir. Ondan ötürü, kendinden önceki tercümelemlerin yalnız mana yönüyle değil, harfî tercüme yönünden de hatalı oldukları kanaatine vardıldıktan sonra tercüme çalışmalarına başlamıştır. Çalışmasında Zamahşerî'nin *Keşşaf*'ından büyük ölçüde yararlandığı görülmür. Bu alıntıyı şu şekilde özetleyebiliriz:¹¹²

- a) Korkut, müşkil/müphem ayetleri *Keşşaf* yardımıyla tefsir etmiştir.
- b) Tercümedeki akait konuları Zamahşerî'nin görüşlerine yakındır.
- c) Dipnotlardaki açıklamalar *Keşşaf*'tan alınmıştır.
- d) Keza tercümedeki ayet numaraları da yine *Keşşaf*'tan uyarlanmıştır.
- e) Tercümedeki parantez içi açıklamalar da yine *Keşşaf*'tan alıntılardır.¹¹³

Örnek olarak Zuhurf sûresi, 43/61. “وَإِنَّهُ لَعَلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرْنَ بِهَا وَأَتَّبِعُونَ- Gerçekten o, kıyamet için bir beyandır. Artık siz, o saatin geleceğinden hiç şüphe etmeyin de Bana tâbi olun.”¹¹⁴ ayetinde geçen, “إِنَّهُ-innehû” lafzındaki zamirin mercii hususunda önceki Bosnalı mütercimlerin ihtilaf ettiklerini belirten Korkut, zamiri Hasan el-Basrî ve Zamahşerî'nin tercihi doğrultusunda Kur'an'a irca ettiğini, çünkü kıyametin saatini Kur'an'ın öğrettiğini, bu konudaki bilginin de ona ait olduğunu söyler.¹¹⁵

Enbiyâ sûresi 21/105. “وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ-Şu kesindir ki Biz Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebur'da da: 'Dünyaya salih kullarım varis olacaklar. Dünya onlara kalacak' diye yazmışızdır.”¹¹⁶

¹¹² Enes Kariç, “Uvdu Tefsirske Znanosti”, *Glasnik*, Sarajevo 1973, s. 291-292.

¹¹³ Kariç, *Uvdu Tefsirske Znanosti*, s. 296.

¹¹⁴ Zuhurf, 43/61.

¹¹⁵ Besim Korkut, *Prijevod Kur'âna*, s. 493; Cârullâh Muhammed b. Abdullâh Zamahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan ts, III, 494.

¹¹⁶ Enbiyâ, 21/105.

ayetinde geçen “الذِّكْرِ-zikir” lafzını Zamahşeri'nin görüşüne uygun şekilde Tevrat olarak tercüme etmiştir.¹¹⁷

Keza Korkut, Âl-i İmrân 4/7. “وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ-*Halbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah'tan başkası bilemez. İlimde ileri gidenler*” ayetinde vakfı, bilinenin aksine “وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ-*Hâlbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah'tan başkası bilemez.*” ayetinde değil de, Zamahşeri'nin¹¹⁸ görüşü doğrultusunda “وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ-*İlimde ileri gidenler.*” kavli üzerinde yapmıştır.¹¹⁹ Bu misaller bize tercümenin önemli kaynaklarından birinin *Keşşâf* olduğu izlemine vermektedir.

c) Esere yöneltilen bazı eleştiriler ve değerlendirme

Besim Korkut'un tercümesi basılmadan önce¹²⁰ ve basıldıktan sonra Bosnalı Müslümanlar tarafından büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştır.¹²¹

Mütercim Korkut, Boşnak dilinde yapılan diğer tercümelere kıyasla bazı ayetlerin tercümesinde Kur'an'ın manasına daha uygun bir çeviri yaparak bu başarıyı hak etmektedir. Meselâ, Bakara 2/26. “... إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا...*Allah gerçeği açıklamak için bir sivrisineği, hatta onun ötesinde olan bir şeyi misal getirmekten çekinmez.*” ayeti Korkut'a göre, yüce Allah (cc.) dünyada en küçük bir şeyi bile yaratmaya kadirdir ve bu manaya “فَوْقَهَا-onun ötesinde” kelimesi delalet etmektedir.¹²²

Yine Korkut, diğer çevirilerden Enâm 6/82. “الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ-*İman edip imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya.*” ayetinin tercümesinde de ayrılmaktadır. Çünkü buradaki “بِظُلْمٍ-zulm” kelimesini, Lukman 31/13. “إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ-*Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür.*” ayetine istinaden şirk manasında tercüme etmiştir.¹²³

¹¹⁷ *Keşşâf*, s. II, 586.

¹¹⁸ *Keşşâf*, s. I, 413.

¹¹⁹ Besim Korkut, *Prijevod Kur'âna*, s. 49.

¹²⁰ Yufus Ramić, “Prevodenje Kur'ana”, *Takvim*, Sarajevo 1976, s. 22-23.

¹²¹ Enes Kariç, “Uvod u Tefsirske Znanosti”, *Glasnik*, Sarajevo 1976, s. 293.

¹²² Korkut, *Prijevod Kur'âna*, s. 4.

¹²³ Korkut, *Prijevod Kur'âna*, s. 97.

Bununla birlikte Korkut'un tercümesinde görebildiğimiz bazı mülahazalarımızı da kaydetmek istiyoruz:

Korkut tercümesinde, Müslümanlara has ıstılahları kullanmak yerine diğer din mensuplarının da anlayabileceği bazı kelimeleri tercih etmiştir. Sözelimi Bosna'da Arapça "الصَّلَاةُ-Salât" lafzı "Namaz" kelimesiyle ifade edilirken, mütercim aynı manada kullanılan "Molıtva" kelimesini tercih etmiştir. Yine "Zekât" kelimesini de kilisenin kullanımına yakın, sadaka manasına gelen bir ifade ile açıklamıştır.¹²⁴ Anlaşılan Korkut, yaptığı tercümeden Müslüman olmayan insanların da yararlanmasını ve onu okumasını istemiştir.

Mütercim Korkut, Kur'an-ı Kerim'de geçen bütün "جُنُبٌ-cünüb" kelimelelerini 'yıkınmayan/boy abdesti almayan' anlamında çevirmiştir. Bu kelime Bosna-Hersek Müslümanları tarafından bilinen, maruf bir kelimedir. Tercüme edilmesine bile gerek bulunmamaktadır.

Meselâ, Mâide 5/6. "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ.. وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا" *Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın! .... Cünüb iseniz tastamam yıkanın (boy abdesti alın).*" kavlindeki abdest ayetini ve çeviriyi okuyanın her namaz kılmak istediğinde boy abdesti/yıkınması gerektiği, şeklinde anlaması da mümkündür.¹²⁵

Tevbe 9/102. "وَإِخْرَوْنَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُونَ يَشْتَرِي بِهِمْ" *Diğer bir kısmı ise günahlarını itiraf ettiler. Onlar iyi işlerle kötü işleri birbirine karıştırdılar. Onlar tövbe ederlerse umulur ki Allah da onların tövbelerini kabul buyurur.*" ayetinde geçen "عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُونَ يَشْتَرِي بِهِمْ-Onlar tövbe ederlerse umulur ki Allah da onların tövbelerini kabul buyurur." kavlini, "Allah onların tövbesini kabul edecek" şeklinde tercüme etmiştir ki bu tercümede ihtimal manasına gelen "عَسَى-umulur ki" lafzı ihmal edilmiş, kesinlik ifade edecek bir anlamda tercüme edilmiştir.¹²⁶

Mâide 5/93. "إِٰمٰنٌ اٰتٰقُوا وَاٰمٰنُوْا نُمْ اٰتَقُوْا وَاٰحْسَنُوْا" *İman edip iyi ve yararlı işler yapanlara, bundan böyle Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve imanlarında*

¹²⁴ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 352.

¹²⁵ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 356.

¹²⁶ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 356.

daha sonra da bu takvâ ile beraber, başkalarına iyilik eden ve her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine erdikleri takdirde..” ayetinde geçen “أَمُّوْا-İman edip” kelimesiyle, Tevbe 9/24. “يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ-Allah öyle fâsıklar güruhunu hidâyet etmez, umduklarına eriştirmez.” kavline tercümede yer vermemiştir.¹²⁷

IV. 1990'dan sonra Bosna'da yapılan Kur'an tercümeleri

Bu döneme ait iki önemli çalışma bulunmaktadır: Bunlardan birincisi Mustafa Mlivö'ye, diğeri ise Enes Kariç'e aittir.

5) Mustafa Mlivö

Mustafa Mlivö 1955'de orta Bosna-Hersek'in Bugojno şehrinde doğmuş, eğitimini lisenin ikmaline kadar burada yapmış, arkasından Mostar Mühendislik Fakültesi Motor Bölümü'ne kaydolmuştur. Lisans eğitiminin ardından bazı özel şirketlerde mühendis olarak çalışmıştır. Bu arada Kur'an ilimleri ve tefsirine olan ilgisi devam etmiştir. Motor mühendisi olması hasebiyle ilmi tefsire karşı büyük ilgi duymuştur. Bu ilgi onu Kur'an tercümesine götürmüştür. İslami dergilerde çeşitli makaleleri de yayımlanan Mlivö, halen doğduğu yer olan Bugojno'da İslam Merkezi yöneticisidir.¹²⁸

a) Eserin baskıları

Tamamı 719 sayfa olan tercüme, Bosna savaşının sonlarına doğru, ilki 1994'te Zenitsa'da, diğeri 1995'te olmak üzere iki sefer yayımlanmıştır. Tercüme, Arapça Kur'an metni ile birlikte basılmıştır. Ön sayfada tercümenin editörü elektronik mühendisi Muhammed Dukiç ve basımdan sorumlu Cevat Mlaco'nun isimleri bulunmaktadır.¹²⁹

İçindekiler bölümünde řu başlıklar mevcuttur: Mushaf'taki sıraya göre sure isimleri, Kur'an ve tercümesi hakkında bilgi, açıklamalar kısmı, Kur'an'ın iniş zamanı, Bosna dilinde kullanılan Arapça kelimeler, karma indeks, surelerin alfabetik fihristi ve tercümede kullanılan kaynaklar.

¹²⁷ Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 35⁶.

¹²⁸ Terzıç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 3⁰.

¹²⁹ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, Dom Stampe, Zenica, Bugojno 1995, s. 1.

Önsözde ise özetle şu tespitler yer almaktadır: On dört asırdan beri Kur'an haricinde çok okunan ve ezberlenen veya insan düşüncesine etki eden herhangi bir kitap mevcut değildir. Milyonlarca Müslüman onu her gün okumaktadır. O, insan diline nakledilen Yüce Allah'ın (cc.) kelimeleridir. O, onu okuyamı etkilemektedir.

Yüce Allah'ın kitabı okyanus gibidir. Küçük bilginler, çocuklar gibi deniz sahillerinde sedef ararlarken, büyük âlimler ve düşünürler dalgıçlar gibi derinliklerde sedef ararlar ve ondan hikmet ve örnek hayat düsturları çıkarırlar.¹³⁰

İlaveler bölümünü ise mütercim, sure ve ayet numaralarını vererek daha fazla açıklama yapmak istediği ıstılah veya tefsirlere ayırmıştır. Buraya baktığımızda ekserisinin İslam'ın şartı olan oruç, zekât ve benzerleri hususunda olduğunu görmekteyiz. Yine domuz eti yenilmesi, faiz ve hırsızlık gibi bazı haramlardan da bahsedilmiştir. Tercümede bazı fennî tefsir olarak nitelendirilen ayet yorumlamalarına da geniş yer verilmektedir. Özellikle yerin-göğün yaratılması hakkında geniş açıklamalar bulunmaktadır.

Kur'an'ın iniş zamanı, başlığı altında Hz. Peygamber'in (sav.) vefatına kadar olan sîreti, tarihi olaylar ve savaşlar dâhil olmak üzere kısaca ele alınmaktadır. Boşnak dilinde kullanılan Arapça kelimeler veya çeviride tercümesine gerek duyulmayan kelimelerin de ayrıca bir listesi mevcuttur.

Karma indeks kısmında, Kur'an-ı Kerim'de yer alan konular, sure ve ayet numaralarıyla gösterilmektedir. Surelerin alfabetik fihristi ebcedî olarak verilmektedir.¹³¹

Mlivö, tercümede 23 kaynak kullanmıştır. Bunların 9'u İngilizce, 14'ü Boşnakça'dır. Kaynaklar arasında Arapça tefsir bulunmaması dikkat çekicidir.¹³²

b) Esere yöneltelen bazı eleştiriler ve değerlendirme

Yukarıda da değinildiği üzere mütercim Mustafa Mlivö'nün kaynakları arasında Arapça tefsir yoktur. Bakara suresinin evvelindeki mukattaa' harfi

¹³⁰ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 8.

¹³¹ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 644-718.

¹³² Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 644-718.

“elif”in İngilizce’de yazıldığı gibi “alif”¹³³ şeklinde yazılması, kaynaklar arasında dokuz İngilizce kitabın bulunması, ileride işaret edeceğimiz bazı mülahazalarla birlikte, tercümenin bize İngilizce’den yapıldığı izlenimini vermektedir. Şimdi tercüme ile ilgili bu mülahazalarımıza geçelim:

(1) Bazı Kur'an kelimesi ve ifadelerinin tercümesinde yapılan hatalar

Bakara 2/2. ayetteki, “ذَلِكَ الْكِتَابُ-İşte Kitap!” lafzını, “ذَالِكَ كِتَابٌ-Bu bir kitaptır” şeklinde sıfat mevsuf olarak değil de, mübteda haber olarak tercüme etmiştir.¹³⁴ Keza, Mlivö Kur'an'da geçen “نَفْسٌ”-nefs” kelimelerinin tamamını da “رُوحٌ-rûh” kelimesi ile tercüme etmektedir.

Meselâ, Bakara 2/9. “يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ”-Akılları sıra Allah'ı ve iman edenleri aldatmayı kurarlar. Kendilerinden başkasını aldatamazlar da farkında değiller.” ayetinde geçen “إِلَّا أَنفُسُهُمْ”-Kendilerinden başkasını aldatamazlar” lafzını “Ruhlarından başkasını kandıramazlar” şeklinde çevirmiştir.¹³⁵

Âl-i İmrân 3/61. “فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ”-Haydi gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, hanımlarımızı ve hanımlarınızı ve bizzat kendimizi ve kendinizi çağırıp, sonra da gönülden Allah'a yalvaralım...” ayetindeki toplanma (bizzat kendimizi ve kendinizi çağırma), Mlivö'ye göre insanlar ve ruhların cemi' ile gerçekleşecektir ki bu mana bariz hatalıdır.¹³⁶

Âl-i İmrân 3/151. “سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُطْرًا”-O kâfirler, Allah'ın, tanrılıklarını kabul ettiğine dair hiç bir delil indirmediği bir takım nesnelere Allah'a ortak saydıkları için, Onların kalplerine korku salacağız...” ayetinde geçen “سُطْرًا-delil” kelimesini, “izin” şeklinde tercüme etmiştir ki, bu çeviri de hatalıdır.¹³⁷

¹³³ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 12, 54, 146.

¹³⁴ Cümlelerin farklı i'rapları için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürü'l-masûn*, I, 81.

¹³⁵ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 13.

¹³⁶ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 60.

¹³⁷ Kelimenin manası için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürü'l-masûn*, III, 435.

Son olarak Mlivö, Kasas 28/14. “*Mûsâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca Biz ona hikmet verdik.*” ayetinde geçen “حُكْمًا”-hikmet” kelimesini “mahkeme” olarak tercüme etmiştir.¹³⁸

(2) Akide/iman esasları ile ilgili ayetlerde yapılan hatalar

Mustafa Mlivö’ün bu hususta yaptığı en bariz hatalardan birisi şüphesiz Mâide sûresi 5/116. “*وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَّ لِي بِحَقِّي إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ إِلَهِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّي إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ إِلَهِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّي إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ*” ayetinde geçen, “*تَعَلَّمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ*” ayetinde geçen, “*Hem Allah Teâlâ: ‘Ey Meryem oğlu İsa!’ Sen mi insanlara, ‘Beni ve annemi Allah’tan başka iki tanrı edinin,’ diye? ‘sorguladığı vakit o şöyle diyecek: ‘Hâşâ! Sen şerikten ve her noksandan münezzehsin Yâ Rabbi! Hakkım olmayan bir şeyi söylemem doğru olmaz, bana yakışmaz.’ ‘Hem söylediysem malûmudur elbet. Benim varlığında olan her şeyi Sen bilirsin, ama ben Sen’in Zatında olanı bilemem’*” ayetinde geçen, “*تَعَلَّمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ*” kavlini tercümede Yüce Allah’ın (cc.) ve İsa’nın (as.) yaratılış olarak aynı derecede olduklarını; ancak yüce Allah’ın peygamberinden, gaybı bilme hususunda üstün olduğunu söylemektedir.¹³⁹

Enfâl sûresi 8/23. “*وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَوْامِرِي وَلَا تَحِبُّوا إِلَى الْكُفْرِ بِأَن تَتَّبِعُوا أَوْامِرَهُمْ سَبِيْلَهُمُ الشَّرَّ الَّذِي كَفَرُوا بِهِ حَتَّى يُنَادُوا لِلْأَسْفَلِ السُّفْلَى سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ*” ayetindeki “*وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ*” kavlini, Yüce Allah’ın onlar hakkında hayır bilgisi olmadığı şeklinde tercüme etmiştir.¹⁴⁰ Bu çeviri şu ayet ve bunun gibi Kur’an’daki pek çok ayete aykırıdır “*O münafıklar hâlâ anlamadılar mı ki Allah onların sözlerini de, fısıldaşmalarını da bilir. Hem Allah bütün gaybleri tamı tamına bilir.*”¹⁴¹

Tevbe sûresi 9/38. “*أَمَّا فِي السِّبْطِ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقِينَ فَاتَّبِعِ أُمَّامِرِي وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَلَا يَكُونُوا فِي رَيْبٍ مِّنْكَ وَالْمُنَافِقِينَ فَاتَّبِعِ أُمَّامِرِي وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَلَا يَكُونُوا فِي رَيْبٍ مِّنْكَ*” ayetin tercümesinde, dünya ziynetinin ve malının hacminin ahirette ortaya çıkacağı, şeklinde

¹³⁸ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur’ana*, s. 392.

¹³⁹ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur’ana*, s. 123.

¹⁴⁰ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur’ana*, s. 172.

¹⁴¹ Tevbe, 9/78.

tercüme edeceğimiz bir ifade kullanılmıştır. Görüldüğü gibi bu mana da tutarsızdır.¹⁴²

Yûnus sûresi 10/83. “فَمَا أَمَّنْ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ” *Hâsılı, başlangıçta Mûsâ'ya, kendi kavminden, genç bir kuşaktan başka iman eden olmadı. Kavmi, Firavun'un ve yöneticilerin, kendilerine işkence edeceklerinden korkuyorlardı. Çünkü Firavun o ülkede son derece despot ve çok aşırı gidenlerdendi.*” ayetinde geçen, Hz. Mûsâ'nın kavmi kendisine Firavun ve adamlarından korktukları için inandıkları, yani Firavun ve adamlarının baskısının artması Hz. Mûsâ'nın müritlerinin sayısının artmasına sebep oldu, şeklinde bir çeviri yapmıştır.¹⁴³ Bu ifade de son derece yanlıştır. Doğrusu ise bunun aksinedir, Firavun korkusu Hz. Mûsâ'ya inananların sayısının azalmasına neden olmuştur.

(3) Bosna dil ve üslubuna aykırı olan hatalar

Bu tercümenin, Bosna dil kuralları açısından en zayıf tercüme olduğunu söylemek herhalde hata olmaz. Buna, mütercimim ya kendi dilini iyi bilemeyişi veya tercümenin dil bilginleri tarafından sıkı bir şekilde gözden geçirilmeden aceleyle basılması sebep olmuş olabilir.

Harf hatalarını, cümle basitliği ve düşüklüğü diyeceğimiz hataları tercümenin hemen her sayfasında bulmak mümkündür. Bakara sûresi 2/5, 7, 12 ve 13. ayetlerde yer alan hataları buna örnek olarak gösterebiliriz.¹⁴⁴

(4) Bazı Kur'an kelimelerinin tercümede yer almaması

Mlivö, Kur'an metnini çevirirken bazı kelimeleri tercüme etmeyi unutmuş veya yaptığı tercümeden bu kelimelerin manası anlayamamıştır. Söz konusu kelimeler hakkında kitabın sonuna koyduğu indekste de herhangi bir açıklama yapmamıştır. Çeviride yer almayan bu kelimelerden bazıları şunlardır:

Mustafa Mlivö, A'râf 7/20, 22, 26, 27 ve Tâhâ 20/121. ayetlerinde geçen ve “سَوَاتِيهَمَا-*edep yerleri*” manasına gelen kelimenin değişik varyantlarını içeren kelimeleri tercüme etmemiştir.

¹⁴² Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 184.

¹⁴³ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 206.

¹⁴⁴ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 12.

Yûsuf 12/87 ve Vâkıa' 56/89. ayetlerinde geçen “رَوْحٌ-rahatlık, rahmet”¹⁴⁵ kelimelerini tercüme etmemiştir.

Hac 22/4, Lokmân 31/21 ve Fâtır 35/6. ayetlerinde yer alan “السَّعِيرِ-alevli ateş” manasına gelen kelimeler de tercüme yapılmamıştır.¹⁴⁶

Sâd 38/31 “الضَّافِنَاتُ-durduğunda sakin olan”,¹⁴⁷ Hâkka 69/9 “الْمُؤْتَفِكَاتُ-altüst edilip yerin dibine geçirilen”,¹⁴⁸ Nâs 114/4 “الْحَنَاسِ-sinsi şeytan”¹⁴⁹ kelimeleri de tercüme edilmemiştir.

(5) Tercümede, Bosna dilinde bulunmayan yeni kelimeler ihdas edilmesi

Mustafa Mlivö, Kur'an çevirisinde Bosna dilinde kullanılmayan bazı yeni kelimeler ihdas etmiştir ki bu kelimeler Bosna halkı tarafından cümle içinde kullanıldığında anlaşılma ile birlikte, lügatlerde ve günlük kullanımda veya edebî dilde kullanılmamaktadır. Bu kelimelerden bazıları şunlardır: Okruzulac,¹⁵⁰ obuhvatalac,¹⁵¹ çekalac,¹⁵² vıdılac,¹⁵³ imaoç¹⁵⁴ ve supustışte¹⁵⁵ vb.

¹⁴⁵ Kelimenin manası için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürü'l-masûn*, VI, 549; X, 231.

¹⁴⁶ Mustafa Mlivö, *Prijevod Kur'ana*, s. 465; Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'an*, s. 377.

¹⁴⁷ Kelimenin manası ile ilgili ihtilaflar için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürü'l-masûn*, IX, 374-375.

¹⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmî*, XVIII, 251.

¹⁴⁹ Kelimenin manası ve iştikakı için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürü'l-masûn*, X, 162; XI, 705.

¹⁵⁰ Nisa, 4/108 ve Ankebût, 29/54. ayetlerinde geçen, “مُحِبِّطًا-Allah, her şeyi ilim ve kudretiyle ihata etmiştir” lafzının karşılığı olarak kullanılmıştır.

¹⁵¹ Enfâl, 8/47. ayette geçen “مُحِبِّطًا-Allah, her şeyi ilim ve kudretiyle ihata etmiştir” manasında kullanılmıştır.

¹⁵² Yûnus, 10/20. ayette geçen “الْمُنْتَظِرِينَ- ben de sizinle beraber bekliyorum” manasında kullanılmıştır.

¹⁵³ Hûd, 11/112. ayette geçen “بَصِيرٍ-Yüce Allah (cc.) yaptığımız her şeyi görmektedir” manasında kullanılmıştır.

¹⁵⁴ Ra'd, 13/ 19. ayette geçen “أُولُوا الْأَلْبَابِ-akıl sahibi kimseler” manasında kullanılmıştır.

¹⁵⁵ Mü'minûn, 23/29. ayette geçen “مُنْزَلًا- güvenli ve kutlu bir yer” manasında kullanılmıştır.

6) Enes Kariç

Enes Kariç 1958'de Travnik şehrinde doğmuş. İlk eğitimini burada tamamladıktan sonra Saraybosna'ya giderek Gazi Hüsrev Bey Medresesi'ne kaydolmuştur. Aynı anda İlahiyat Fakültesi ve Siyasi Bilimler Fakültesi'ne devam etmiştir. Her ikisinden de mezun olduktan sonra, 1986'da Saraybosna'da *Yunan ve İslam Felsefeleri Arasındaki Alaka* konulu teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır.

Ardından doktora için Belgrat Edebiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. 1989'da *Dinî ve Felsefi Tefsir Arasındaki Problem* konulu teziyle doktor unvanı almıştır. Araştırma için Mısır Ezher ve İngiltere Oxford üniversitelerinde bulunmuştur. 1994-1995 yıllarında Bosna hükümetinde Eğitim Bakanlığı da yapan Enes Kariç, halen Saraybosna İlahiyat Fakültesi'nde tefsir hocalığı yapmaktadır.¹⁵⁶

Yazarın Kur'an'la alakalı pek çok eseri ve makalesi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- a) *Tefsir İstılahları*. (Telif)
- b) *Asrımızda Kur'an-ı Kerim*. (Telif)
- c) *İhvân-ı Safâ Kimdir*. (Telif)
- d) *Kur'an*. (Arapça'dan tercüme)
- e) *İnsan ve Tabiat*. (İngilizce'den tercüme)
- f) *Mişkâtul'Envâr*. (Arapça'dan tercüme)
- g) *Tasavvuf ve Taoizm*. (İngilizce'den tercüme)
- h) *Ömer Muhtar ile Beraber*. (İngilizce'den tercüme)
- i) *Bosna'da Hüzün ve Nisyan*. (Telif)
- j) *The Interpretation of the Qur'an and the Destiny of the Islamic World*. (Telif) (Kur'an Tefsiri ve İslam Dünyasının Kaderi.)

---

¹⁵⁶ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 185-195.

k) *The Signification of Sufism in the History of Islamic Civilisation.* (Telif) (İslam Medeniyeti Tarihinde Tasavvufun Önemi)

l) *İslami Köktendincilik Nedir?* (Tercüme)¹⁵⁷

a) Eserin baskıları

Enes Kariç'in tercümesi zamanımıza kadar Bosna'da yapılan son Kur'an çevirisidir. Tercümenin ilk baskısı 1995'te Bosna savaşı sırasında Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da yayımlanmıştır. Kariç, Bosna'da yapılan daha önceki Kur'an tercümelerini gözden geçirip onların düştüğü hatalardan uzak durmaya çalışmış ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur denebilir. Kariç önce çalışmasını, Bosna Dili ve Edebiyatı ve Arap dilinde uzman bir grup ilim adamının mülahazasına sunmuştur.

Kariç çevirisinde, sağ tarafa Arapça Kur'an metnini, sol tarafa ise tercümeyi koymuş ve her iki tarafa da aynı sayfa numarasını vermiştir. Anlaşılması müşkil ayetlerle ilgili bazı Arapça hadis metinleri ve şerhini vermeyi de ihmal etmemiştir. Ayrıca daha fazla izahat vermek gerektiğinde Arapça metin ve çevirilerini de sunarak dipnotta açıklamalar yapmıştır. 605 sayfa tutan çevirisini muhtasar Arapça hatim duasıyla bitirmiştir. Ardından özet tecvit kurallarına yer veren yazar, fihrist ve yararlandığı kaynakları da vererek çalışmasını sonlandırmıştır.

Kariç'in kaynakları arasında, Âlûsî, Beyzâvî, İbn Arabî, İbn Kesîr, Kurtubî, Râzî, Zamahşerî ve Tabatabâî gibi tefsirler bulunmaktadır. Yine Suyûti, Zerküşî, Sâbunî ve Şeyh Mahlûf gibi müelliflerin eserleri de Kariç'in yararlandığı kaynaklar arasındadır.

Kariç, 38 sayfa tutan *el-Kevnü'l-Kur'ânî* başlıklı mukaddimede kısaca şu fiıklere yer vermektedir:

Kur'an-ı Kerim her yönüyle; üslubu, manası ve görünüşüyle yüce Allah'ın (cc.) ebedî kelimidir. Rabbânî bir seçimle, Yüce Yaratıcı onu Hz. Peygamber'e vahyetmiştir. Bütün semavi kitaplar aynı yerden, Levh-i Mahfûz'dan indirilmiştir. İslam akidesine göre Kur'an-ı Kerim tahrif edilmemiş önceki kitapları tasdik eder.

¹⁵⁷ Terziç, *el-İ'nâye bi'l-Kur'ân* s. 194.

Kur'an-ı Kerim bize, kendisini okuma zamanını öğretmekle birlikte, güneşle ilgili ayetleri onun doğuşu ve batışında, arı ile ilgili ayetleri ise ona yakın bir yerde okumamız düşünce ufkumuzu genişletecektir.

Okuyucu Kur'an-ı Kerim'i açık bir kalp ve sadık bir niyetle ve babasının Muhammed İkbâl'e dediği gibi, 'yeni iniyormuş gibi' okumalıdır.

Yüce Allah (cc.) Kur'an-ı Kerim'i semâvât ve arılara vahyetmiş, fakat yalnız insanoğluna Yüce Allah'ın (cc.) sözleri, sahifeler ve kitaplar halinde indirilmiştir. Bundan ötürü bazı Kur'an surelerine İnsân, Müminûn, Münâfikûn, Kâfirûn vb. adlar verilmiştir.

Bugün Kur'an-ı Kerim defâatle okunup üzerinde düşünülerek asrın gerektirdiği şekilde tercümesi yapılmalıdır. Kur'an-ı Kerim ezeli ve ebedidir. Fakat anlaşılması ve tefsiri son bulmamıştır. Her yeni bulutun arkasından aynı semadan yeni yağmurun geldiği gibi.¹⁵⁸

b) Esere yöneltilen bazı eleştiriler ve değerlendirme

Bu çalışma, şimdiye kadar Bosna'da yapılan tercümelerin şüphesiz en iyisi ve hatası en az olanıdır. Bununla beraber, tespit edebildiğimiz bazı hataları üç başlık altında toplayabiliriz. Bunlar: Çeviri hataları, tercümede gereksiz ilaveler, râcih (kabul gören) görüşler yerine mercûh görüşlerin tercih edilmesi.

ba) Çeviri hataları

Bakara sûresi 2/17. “مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ - Bunların hâli, o kimsenin hâline benzer ki aydınlanmak için bir ateş yakar. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların gözlerinin nurunu giderir ve karanlıklar içinde bırakır, onlar da görmez olurlar.” ayetindeki bazı müfret kelimeler cemi olarak, çevirisi; “الَّذِينَ اسْتَوْفَدُوا نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُمْ - Bunların hâli, o kimselerin hâllerine benzer ki aydınlanmak için bir ateş yakarlar. Ateş çevrelerini aydınlatır aydınlatmaz.” şeklinde yapılmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Enes Kariç, *Kur'an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, Bosanska Knjiga-Sarajevo 1995, s. 1-38.

¹⁵⁹ Kariç, *Kur'an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, s. 4.

Yine aynı sure 2/19. “أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ”-Yahut onların durumu gökten sağanak halinde boşanan ve içinde yoğun karanlıklar, gök gürlemeleri ve şimşekler bulunan yağmura tutulmuş kimselerin durumuna benzer.” ayetindeki “كَصَيِّبٍ-yağmur”¹⁶⁰ kelimesini “عَاصِفَةً-kasırğa” olarak çevirmiştir.¹⁶¹

Felak suresi 113/3. “وَمِنْ شَرِّ عَاصِيَةٍ إِذَا وَقَبَ”-Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden..” ayetinde geçen “عَاصِيَةٍ-karanlık” kelimesini, “güneşin batma zamanı” şeklinde tercüme etmiştir. Hâlbuki kelimenin anlamı “gece, karanlığın çökmesi”¹⁶² şeklindedir.¹⁶³

bb) Çeviride gereksiz ilaveler bulunması

Mütercim Kariç, Bakara 2/26. ayetteki “وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ”-Ancak bununla fâsıklardan başkasını şaşırtmaz.” kavlini çevirirken, “إِلَّا الْفَاسِقِينَ-fâsıklar” kelimesine sıfat olacak şekilde “hakir, zelil, kötü” kelimelerini ilave etmiştir.

Yine aynı surenin, 2/38. ayetindeki “فُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا”-Dedik ki: “İnin oradan hepiniz!” kavlindeki “مِنْهَا-oradan” zamiri, “cennet” şeklinde tercüme edilmiştir.

Nasr 110/3. “إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا”-Çünkü O tevâbdır, tövbeleri çok kabul eder.” kavlindeki “تَوَّابًا-tövbeleri çok kabul eden” lafzında açıklamaya giderek, Yüce Allah’ın (cc.) sadık, doğru tövbeleri kabul edeceğini belirtmektedir. Halbuki kelime, tövbeleri çok kabul eder manasında mübalağayı¹⁶⁴ ifade etmektedir.¹⁶⁵

bc) Çeviride, kabul gören görüşler yerine, az kabul gören görüşlerin tercih edilmesi

Kariç, Bakara 2/16. “أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ”-İşte onlar hidâyeti alacaklarına, dalâlete müşteri oldular. Ama bu, kârlı bir ticaret olmadı. Çünkü kâr yolunu tutmadılar.” ayetinde geçen, dalaleti

¹⁶⁰ Kelimenin manası için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürru’l-masûn*, I, 168.

¹⁶¹ Kariç, *Kur’an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, s. 4.

¹⁶² Kelimenin manası için bkz. Semin Halebî, *ed-Dürru’l-masûn*, II, 158-159.

¹⁶³ Kariç, *Kur’an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, s. 605.

¹⁶⁴ Yusuf Uralgiray, *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Tebliğ Yayınları, İstanbul, s. 813.

¹⁶⁵ Kariç, *Kur’an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, s. 604.

satın almak lafzı mecazidir. Mütercim, ayette geçen “رَبِحَتْ-kârılı” kelimesini, “miras” manasına gelen ve kelimeye bir hayli uzak bir ifade ile çevirmiştir.

Bakara Suresi 2/41. ayette “وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا-Âyetlerimi az bir fiyata, satmayın.” kavlindeki “قَلِيلًا-az” lafzı; hakir, kerih kelimeleriyle ifade edilmiş ki bu da manaya uzaktır.

Kureyş Suresi 116/4. “الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَأَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ-Kendilerini açlıktan kurtarıp doyuran, korkudan emin kılan Rablerine kulluk etsinler.” ayetinde geçen “مِنْ جُوعٍ، مِنْ خَوْفٍ” birinci “مِنْ” “esnasında”, diğer “مِنْ” ise “gerekli olmak” anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁶ Hâlbuki buradaki “مِنْ”ler ta'lil ifade etmektedir. Cümle “مِنْ أَجْلِ جُوعٍ وَ خَوْفٍ” takdirindedir. Kelimelerin nekre gelmesi ise ta'zim içindir.¹⁶⁷

V. Bosna'da yayımlanmamış bazı Kur'an çevirileri

Bütün bunların dışında Bosna'da başka çeviriler hazırlanmışsa da, yazarların hayatlarında bunlar yayımlanamamış ya da sahipleri vefat ettiği için yazarların varislerinde veya kütüphanelerde el yazması olarak bulunmaktadır. Bunlar, tespit edebildiğimiz kadarıyla beştir. Bunları da kısaca zikretmekte yarar bulunmaktadır.

İlki Muhammed Said Zanunoviç'indir. Arap harfleriyle ve Boşnakça yapılan bir tercümedir. İkincisi, Hilmi Efendi Şariç'e aittir. Arap harfleriyle ve Boşnakça yazılmıştır. Çeviride Celâleyn tefsirinden bazı iktibaslar mevcuttur.

Üçüncüsü ise Hafız Mustafa Fatin Kulinoviç'e aittir. Latin harfleriyle yapılan bir tercümedir.

Diğerleri ise Said Korkut ve Şevket Şabiç'e aittir. Yine bunlar da Latin harfleriyle yapılan tercümeler olup ilaveler bulunmamaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Kariç, *Kur'an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, s. 60³.

¹⁶⁷ Kelimenin manası için bkz. Semin Halebi, *ed-Dürü'l-masûn*, XI, 117.

¹⁶⁸ Terziç, *el-l'nâye bi'l-Kur'ân*, s. 381.

Sonuç

1463'te Fatih'in Bosna-Hersek'i fethiyle başlayan İslamlaşma süreci, Osmanlı'nın bu topraklarda hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. Bu zaman dilimi içinde İslam'la bütünleşen Bosnalılar, zengin bir İslam kültür mirası ortaya koymuşlardır. Osmanlılar döneminde Bosna'nın yetiştirdiği âlimler ekseri eserlerini Arapça yazarlarken, daha sonraları bu kültürel faaliyetler Farsça, Türkçe ve Boşnakça olarak devam etmiştir.

Osmanlı sonrası, Bosna-Hersek'in yetiştirdiği âlimler, tespit edebildiğimiz kadarıyla on bir adet Kur'an çevirisi yaparak ilim ve kültür hayatının devamına katkıda bulunmuşlardır. Bu tercümelere beşi el yazması olarak muhafaza edilirken, biri hariç diğerleri Boşnakça olarak yayımlanmıştır. Bunlardan ilki, şaşırtıcı şekilde Hıristiyan Sırp Ortodoks papazı Mica Ljubibratic'e aittir. Mica tercümesinde Sırpça'ya yakın olan Kiril alfabesini kullanmıştır. Arapça bilmediğinden tercüme, Fransızca veya Rusça'dan yapılmıştır.

Bosnalılardan çok talep gören Muhammed Pandca ve Cemaleddin Çauseviç'in tercümesi, Yugoslavya Krallığı dönemine rastlamaktadır. Çeviri, Türk meal yazarı Ömer Rıza Doğrul ve Pakistanlı Muhammed Ali'den etkilenildiği, Ehli-Sünnet akidesine uymayan Mirza Gulâm Ahmed'e ait bozuk fikirler içerdiği gerekçesiyle tenkite uğramıştır.

Aynı dönemde yayımlanan Karabeg'in çalışmasına ise Hıristiyan Ljubibratic'in tercümesinin ıslah edilmiş hâli olduğu eleştirisi yapılmıştır.

Diğer çevirilere oranla Kur'an'ın manasına daha uyumlu bir tercüme yapan Besim Korkut'un çalışması ise basılmadan önce ve sonra Müslümanlar tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır.

Mühendis olan ve Arapça bilmeyen Mustafa Mlivö'nün kaynakları arasında Arapça tefsirin bulunmayışı, İngilizce kaynakların fazlalığı tercümenin İngilizce'den yapıldığı izlenimini vermektedir.

Son tercüme Enes Kariç'in çalışması ise Bosna-Hersek'te zamanımıza kadar yapılan tercümelemin şüphesiz en iyisi ve hatası en az olanıdır.

Ortodoks papazı Ljubibratic'in çevirisi, Bosnalı Müslümanları ve cemaatleri Kur'an meali konusunda yeni fikirler üretmeye, kendi kitaplarını kendileri çevirmeleri gerektiği hususunda düşünceye sevk etmiştir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Akgündüz, Murat, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek", *DEÜİFD*, sayı XVIII, İzmir 2003.

Aruçi, Muhammed, "Mehmed Cemâleddin Çauseviç", *DİA*, Ankara 2003.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. Coşkun Uçok, Mersin 1992.

Bardhi, İsmail, *1918-1988 Yılları Arasında Bosna-Hersek ve Kosova'da Tefsir Sahasında Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 1992.

Başiç, Muhammed, "Moje Misljenje o Prevodu Kur'ana od Ali Rıza Karabega", *el-Hidaje*, Br. 11-12, Sarajevo 1938.

Başiç, Muhammed, "Oprijevodu Kur'ana Od Çavseviç-Pandca", *el-Hidâje*, Br. 2-3, Sarajevo 1938.

Başiç, Kemal, *Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek Müslümanlarıyla İlişkileri (Ayrılıştan 1914'e)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara 1998.

Ceriç, Mustafa, "İslam u Bosni", *el-Kalem*, Sarajevo 1994.

Ceriç, Salim, *Muslimani Srpskohvatskog Jezika*, Svjetlost, Sarajevo 1980.

Corovic, Vladimir, *Historija Bosne*, (Knjiga I), Beograd 1940.

Djurdjev, Branislav, "Bosna-Hersek", *DİA*, İstanbul 1992.

el-Halebi, Semin, *ed-Dürru'l-masûn fi ulûmi'l-kitabi'l-meknûn*, Dâru'l-Kalem, (3. Baskı), Şam 2011.

el-Hancı, Muhammed, *el-Cevheru'l-esnâ fi terâcimi u'lemâi ve şua'râi Busna* (tah. Abdülfettah Muhammed el-Hulv), (1. Baskı), Hecer li't-tibâ' ve'n-neşr, Kahire 1992.

el-Hidâye dergisi, sayı 7-8, yıl 1937.

Fazlıç, İsmail, *Hafızı u Sarajevu od 1878 Do Danas*, Svjetlos, Sarajevo 1981.

Grozđaniç, Süleyman, Uvod u prijevod Kur'ana od Besima Korkut, Sarajevo 1977.

Hadziç, Kasım, "Neke Posebnosti Pandca-Çauşeviçevog Prijevoda Kur'ana", Br 127, *İslâmska Mısao*, Sarajevo 1989.

Hadziç, Kasım, "Prijevod Kur'ana od Karabeg", *İslamska Mısao*, Br. 125. Sarajevo 1889.

Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Ter. Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul 1993.

Hikmet dergisi, sayı 2, Bosna-Tuzla 1936.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1999.

- İnalcık, Halil, "Mehmet II", *DİA*, İstanbul 1993.
- Karabeg, Ali Rıza, *Prevod Kur'ana*, 2. Izdanje Minhen 1990.
- Kariç, Enes, "Uvod u Tefsirske Znanosti", *Glasnik*, Sarajevo 1973.
- Kariç, Enes, *Kur'an sa Prijevodom na Bosanski Jezik*, Bosanska Knjiga, Sarajevo 1995.
- Kazimirski, Albin de Biberstein, *Le Coran*, Traduction et Notes Par, Garnier Freres, 1981.
- Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1988.
- Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, Ebû Abdillâh, *el-Câmî li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyinü limâ tademmenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*, (tah. Muhammed e Hafnâvî ve Mahmûd Hâmid Osman), Dâru'l-Hadîs, (2. Baskı), Kahire 1996
- Ljubibratic, Mica, *Prevod Kur'ana*, *Svjetlost*, Reprint Izdanje Iz, Godine 1895.
- Mlivö, Mustafa, *Prijevod Kur'ana*, Dom Stampe, Zenica, Bugojno 1995.
- Okiç, M. Tayyip, "Neşredilmemiş Bazı Türk kaynaklarına Göre Bosna Hıristiyanları", trc. Salih Akdemir, Recep Duran, *İslami Araştırmalar*, VI/4, 1993.
- Okiç, M. Tayyip, "Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu", *AÜİFD*, c. 12, Ankara 1964.
- Ramiç, Yusuf, "Povodi Objave Kur'an", *Bibliotika İslamska Mısao*, Sarajevo 1984.
- Ramiç, Yusuf, "Prevodenje Kur'ana", *Takvim*, Sarajevo 1976.
- Sabanovic, Hazım, *Knjizevnost Muslimana BiH Na Orijentalnim Jezicima*, *Svjetlost*, Izdavaco Preduzece, Sarajevo 1973.
- Sadak, Bekir, "Bosnevi", *DİA*, İstanbul 1992.
- Smajloviç, Ahmed, *Predgovor Prijevodu Kur'ana Korkuta*, Zagreb 1993.
- Tanaskoviç, Darko, "Kur'ân", *Mogucnosti*, Br. 8-9, 1979.
- Terziç, İzzet, *el-İ'nâye bi'l-Kur'âni'l-Kerîm fi'l-Busna*, el-Cemiyetu'l-İslâmiyye fi'l-Busna ve'l-Hersek, (1. Baskı), Mostar 2003.
- Uralgiray, Yusuf, *İlk ve İleri Dilbilgisi*, Tebliğ Yayınları, İstanbul, ts.
- Yıldırım, Suat, "Kazimirski", *DİA*, Ankara 2002.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul 2002.
- Zamahşerî, Cârullâh Muhammed b. Abdullâh, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan ts.